

A PÁLYAVÁLASZTÁSI ÉRTÉKORIENTÁCIÓ
PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATA
HARMADIK OSZTÁLYOS KÖZÉPISKOLAI TANULÓK KÖRÉBEN

Dr.Zakar András

A tanulói személyiség pályaválasztási értékorientációinak vizsgálatát napjainkban aktuális elméleti és gyakorlati problémának tekinthetjük. A téma fontosságát oktatáspolitikai határozat és állami intézkedések egész sora igazolja, mivel a tanulóifjúságunk értékbeállítódása, értékorientációjának irányultsága és egész pályaválasztási magatartásának hatékonysága nem éri el minden tekintetben a kívánt fejlettségi szintet. Éppen ezért a fiatalok pályaválasztási érettségre nevelése során többirányú feladatok adódnak, amelyek megoldása fontos társadalmi érdek és egyben a tanulók egyéni fejlődésének is lényeges feltétele.

Az iskolai gyakorlatban nap mint nap tapasztalhatjuk, hogy megoldandó problémaként jelentkezik a tanulók pályaválasztási döntésselőkészítése során az értékorientációk kiegyensúlyozott, folyamatos és tervszerű fejlesztése. Az értékorientációs rendszert az életpályára való felkészülés folyamatában általában nem tartjuk kellő mértékben kialakultnak ahhoz, hogy a fiatalok pályaválasztását megfelelően befolyásolja. A választott pályával való azonosulás során az értékbeállítódás társadalmilag elvárt fejlettsége nem mindenkor érvényesül megfelelően és a pozitív erkölcsi tulajdonságok is csak részben válnak a személyiség tulajdonságává. A pályaválasztási előkészítés folyamán az egyéni értékrend "gyenge pontjai" különösen megmutatkoznak.

A személyiség értékbeállítódásának fejlesztése tehát azon központi feladatok közé tartozik, amelynek megoldása közelebb visz bennünket a szocialista nevelőiskola megvalósításához. A pályaválasztási döntésselőkészítés értékorientációs rendszerének kialakítása egyúttal feltételezi az iskola nevelési tényezőinek sokoldalú feltárását, valamint a nevelő mun-

ka pszichológiailag megalapozott, célirányos és tudatos fejlesztését.

A pályaválasztási értékbeállítódás pszichológiai sajátosságainak kérdései feltételezik az elméleti és gyakorlati problémák egyidejű vizsgálatát és meghatározzák a témakör további kutatásának fő irányait is.

Serdülő- és ifjukorban a pályaválasztási döntésselőkészítés fő feladata a pályaválasztási érettségre nevelés differenciált megvalósítása, azaz a pályaválasztási szándékok és elképzelések egyre realisabb kialakítása, a választás indítékainak sokoldalú fejlesztése stb. Egyetértünk Völgyesy véleményével, miszerint "... a pályaválasztási érettség az optimális döntésre való felkészüléssel egyenértékű" és "... a pályaválasztási döntés pedig mindenkor függvénye a személyiségfejlődésnek." /Völgyesy, 1976./. A személyiség fejlődésének folyamatában viszont az értékbeállítódás alapvetően meghatározza a tanulók pályaválasztását.

A szakmai szocializáció igen jelentős összetevői közé tartoznak a pályaválasztási értékorientációk, amelyek nagyban hozzájárulnak a megfelelő pálya sikeres kiválasztásához. Ez mindenek előtt a pályaválasztás realitás-értékében és megalapozottságában mutatkozik meg.

A választott pályával való azonosulás során a mintakövetésben elsősorban az értékrend /értékbeállítódás/ az alapvetően meghatározó, amely a kognitív, affektív és magatartásban megnyilvánuló indentifikációban nyer konkrét tartalmat. Ezen belül az anticipált azonosulás folyamán sokkal inkább az érzelmi összetevők az elsődlegesek, majd a prae-identificatio végén a kognitív szféra kerül fokozatosan előtérbe és ekkor már az értelmi-érzelmi-magatartási sajátosságok egysége figyelhető meg. A választott pályával való azonosulás tartalmát illetően pedig kezdetben az egyes, sokszor a külsődleges szempontok egyoldalú dominanciája valósul meg /pl. csak a munkakörülmény, vagy a pályán végzett munkatevékenység egyik, elsősorban a "vonzóbb oldala" a meghatározó/.

A pályaválasztási értékorientáció kutatásának előzményei

A pályaválasztási tanácsadás elméletének fejlődésében döntő fordulatot hoztak az 50-es évek. A korábbi ún. "differenciál-pszichológiai" felfogásokat önálló, jól körülhatárolt és kidolgozott elméletek váltották fel. Az empirikus kutatások és az ezek alapján kifejlesztett koncepciók is először az angol-szász nyelvterületen indultak meg, illetőleg fejlődtek ki.

A modern pályalélektan nyitányaként tartja számon a tudomány E. Ginzberg 1951-ben megjelentetett, eléggé provokatív hangvételű tanulmányát /"dustbowl empiricism"/, amely megrendítette az egész pályalélektant és egyben elindította az elméletalkotások egész láncolatát. Ginzberg elméletének lényege, hogy a pályaválasztást folyamatként fogja fel, továbbá a pályaválasztás folyamata megfordíthatatlan, valamint egy pálya kiválasztása mindig a külső és belső faktorok kompromisszumával végződik. Több tényező mellett nagy jelentőséget tulajdonít a szerző az egyén értékrendjének a pályaválasztási döntés kialakításában.

E felfogást hamarosan túlhaladta D.E. Super és munkatársai által kidolgozott átfogó elmélet, amely szintén fejlődéslélektani alapokon, az ún. önkoncepció fejlődésén nyugszik. /Super, 1957, 1963/. Super a szakmai fejlődés életut szemléletű felfogását vallja, amelyet folyamatosan továbbfejlesztett és jelenleg is állandóan tökéletesít. Szerinte a munka- és pályaelégedettség attól függ, hogy az egyén milyen mértékben talál adekvát felhasználási lehetőségeket képességei, érdeklődése, személyiségének tulajdonságai és értékbeállítódása számára. Ezen utóbbi tényezőt különösen fontosnak tartja Super a választott pályával való azonosulás során kialakuló pálya-elégedettség létrejöttében.

Az értékorientációk ugyancsak központi szerepet játszanak Anne Roe által kifejlesztett motivációs koncepcióban, amely a pályaválasztási tendenciákat a pályaelégedettség alapján koragyermekkorai családi kifejeződésekre vezette vissza /Roe, 1957/.

A pályaválasztás első átfogó személyiséglélektani elméletét J.L. Holland dolgozta ki 1959-ben, mégpedig a pályavá-

lasztási magatartás tipológiai modelljének megalkotásával. Ezáltal Holland egyébként egészen új fejezetet nyitott a pályalélektan történetében. Elméletében a pályaválasztási magatartás alaptípusait fogalmazta meg, amelynek egyik rendező elvét éppen az értékbeállítódás iránya és tartalma jelenti.

A pályaválasztás és a pályaválasztási magatartás elméleti megértéséhez jelentős tanulmányok láttak napvilágot nemcsak pszichológiai, hanem filozófiai, pedagógiai, szociológiai és ökonómiai szempontból egyaránt. Sőt az utóbbi időben az interdiszciplináris törekvések eredményeként több tudományág adatainak /pl. lélektani-szociológiai-közgazdaságtani/ egyidejű alkalmazása figyelhető meg. Így Miller és Fromm 1961-ben, vagy Blau és munkatársai 1966-ben ún. interdiszciplináris elméletet alkottak. Talán e csoporthoz sorolható M. Kohli "életút koncepciója" is /Kohli, 1973./, aki a pályaválasztás és a szakmai fejlődés összefoglaló, integratív modelljét vázolta fel. Elméletében különös hangsúlyt kap a szakmai szocializáció rendszere. Az objektív életút-normákból kiindulva ő is nagy jelentőséget tulajdonít a pályaválasztás során a tanulók értékrendszerének.

Érdekességgént említjük meg, hogy már 1957-ben Ziller uttörő jelleggel döntéselméleti koncepciót kísérelt meg felhasználni a pályaválasztási magatartás és a szakmai szocializáció meghatározására. Ezen kívül természetesen voltak olyan elméleti próbálkozások is, amelyek nem terjedtek el széles körben. Így pl. U. Moser 1953-63 között kifejlesztett egy eléggé izolált mélylélektani indíttatású elméletet, amelyben elsősorban a pályaidentifikáció és a pályaidentitás témakörét dolgozta ki részletesen.

Jelentős állomás továbbá a pályalélektan történetében Th. Scharmann elméleti tevékenysége. Egyik első munkájában /Scharmann, 1956/ a képesség- és hajlam-elv alapján fogta fel a pályaválasztást, majd saját elméletét továbbfejlesztve a közgazdasági és főként a szociális faktorok jelentőségét hangsúlyozta /Scharmann, 1965/.

A 60-as években a kialakított elméletek kritikai értelmezését végzi el több kutató, így mindenek előtt Osipow, Crites, Zaccara, Miller, hogy csak a jelentősebbekre utaljunk.

Európában főként az utóbbi 10-15 évben erősödtek meg azok a törekvések, amelyek empirikus vizsgálati adatok alapján pályaválasztási elméletek kialakítását sejtetik. A teljesség igénye nélkül, elsősorban a jelenlegi fejlődés néhány tendenciájára szeretnénk rámutatni.

Több kutató /Jaide, Daheim, Lehr, Ries, Kleinbeck, Seifert, Rókusfalvy, Völgyesy, Ritoókné/ részletesen kidolgozta a pályaválasztási tanácsadás egy-egy területét. Az összefoglaló elméletek megalkotása azonban csak ezután várható. Hasonló próbálkozás figyelhető meg az NDK-beli kollégáknál is, pl. Bertold Dietznel, Ingrid Wölfelnél vagy a lipcsei Helmut Kulka irányításával dolgozó kutatócsoport tagjainál.

Igéretes kutatásokat végeznek a szovjet pszichológusok, szociológusok és pedagógusok is a pályaválasztási tanácsadás területén /Jadov, Gurevics, Klimov és munkatársaik/.

A hazai pályalélektani kutatások szintén nagy lendületet vettek az utóbbi évtizedben, amelynek egyik lehetséges iránya éppen a pályaválasztási értékorientáció köré csoportosul.

A vizsgálat feladatai és módszerei

A középiskola harmadik osztályában egyre differenciáltabbá válnak a tanulók pályaválasztási szándékai, elképzelései. Ezen túlmenően az egyéni értékrend is dinamikusan változik, amely a középiskolások egész személyiségfejlődését alapvetően meghatározza.

Feladatunknak tekintjük, hogy feltárjuk a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók pályaválasztási értékbeállítódásának összefüggéseit, a főbb tendenciákat, a domináló tartalmi jegyek egymáshoz való viszonyulását a pályaválasztási magatartás formálása során a tanulói csoportok és közösségek tevékenységi rendszerének különböző területein.

A következő feltevésekre alapozzuk célkitűzéseinket:

1./ A pályaválasztási értékbeállítódás a serdülő- és ifjúkori személyiségfejlődés fontos része.

2./ Az egyéni értékrend kialakulása a szakmai szocializáció folyamatában az azonosulás során különböző mechanizmusok közvetítésével valósul meg.

3./ A pozitív pályaválasztási értékekkel való identifikáció fő mutatója elsősorban a fiatalok tanulásban és munkában megnyilvánuló aktivitása, azaz a tanulók környezetében élő személyekhez, tárgyakhoz és nem utolsó sorban önmagukhoz való kedvező viszonyát jelenti.

4./ Ugy véljük, hogy a középiskolai tanulók pályaválasztási szándékainak értékorientációs sajátosságai feltárásával lehetővé válik a középiskolások pályaválasztási magatartásának főbb pszichológiai dimenzióit, szerkezetét és törvényszerűségeit alaposabban meghatározni.

A pályaválasztási értékorientációt úgy tekintjük, mint a személyiség valamilyen értékekre /anyagi, szellemi, kulturális stb./ való irányulását /Duró, 1978./, amely kapcsolatban áll a fiatalok pályaválasztásával. Az értékorientáció a tanulói személyiség igen fontos része, összetevője, mivel elsősorban az egyéni értékrendben összegeződnek a szociális tapasztalatok és ezáltal az értékbeállítódás szabályozza a személyiség egész viselkedését és magatartását.

A négy évre tervezett longitudinális vizsgálatainkat az 1977/78-as tanévben kezdtük meg 10 középiskolában mintegy 40 osztály tanulójának /1288-fő/ bevonásával. A populációt komplex módon alakítottuk ki, elsődlegesen a reprezentativitás biztosítására voltunk figyelemmel.

A különböző típusú középiskolai osztályok tanulói /14-18 évesek/ körében végzett hosszmetzeti vizsgálatainknak az volt a fő célja, hogy feltárjuk a középiskolások pályairányulását és elemezzük a pályaválasztási szándékok értékorientációs hátterének sajátosságait. Ezzel összefüggésben természetesen folyamatosan figyelemmel kísértük a pályaválasztási értékbeállítódás változásait a tanulók tevékenységének különböző területein /tanulás, iskolán kívüli elfoglaltság stb./.

Az eddigi kutatásaink során változatos és egymást kiegészítő vizsgálati módszerek és eljárások együttesét alkalmaztuk /megfigyelés, kérdőív, önértékelés, tematikus dolgozatok, exploráció, attitűd-skála, a tanulók pályaválasztási dokumentációjának elemzése/.

Dolgozatunkban a korlátozott keretek miatt csak a harmadik osztályos középiskolai tanulók pályairányulásának és a

pályaválasztás értékorientációs háttérének néhány összefüggését mutatjuk be, utalva az e témakörben készült korábbi munkáinkra /Zakar, 1979, 1980/ is.

A pályaaorientáció irányai

A középiskolai tanulók pályaválasztási értékorientációinak vizsgálata előtt indokoltnak tartjuk a szakközépiskolai és gimnáziumi tanulók pályaaorientációs törekvéseinek bemutatását.

A vizsgálatban résztvevők az első és második év során összesen közel 180 foglalkozást /pályát/ jelöltek meg. Természetesen ez jól tükrözi a középiskolások érdeklődését pályaválasztásuk, valamint ezen túlmenően későbbi foglalkozásuk iránt.

Az első éves tanulók pályaválasztási szándékainak, elképzeléseinek leginkább szembetűnő sajátossága a nagyfoku heterogenitás /Zakar, 1979./, amelyet komplex módon állapítottunk meg. A pályaválasztás megalapozottságbeli és realitásbeli mutatói szerint túl sok az első osztályosok körében az irreális pályaaorientáció. Vizsgálati adataink alapján az első évfolyam tanulóinak fele irreális pályairányultsággal rendelkezik.

A középiskola második évében ugyanannyi pályát jelöltek meg a tanulók a szándékfelmérés során, mint egy évvel korábban. Természetesen a számszerű hasonlóság mögött változások is tapasztalhatók. /Zakar, 1980/. Leginkább a pályaválasztás realitás-értéke növekszik, mivel 16 éves korban a fiatalok nagy mértékben önkritikusak. Természetesen e mellett erősödik a differenciálódás a pályaválasztási elképzelések tekintetében. Ez egyrészt a pályaválasztás realitás-értékének növekedésében, másrészt pedig a feltételezett másodlagos választás jelentőségének előtérbe kerülésében mutatkozik meg.

A gimnázium és a szakközépiskola harmadik osztályos tanulóinak pályaválasztási szándékai erőteljesen különböznek a korábbi elképzelésektől. Az elsődleges választások száma összességében ugyan csökken és a második osztály végén meginduló átstrukturálódás eredményeként jelentős minőségi változások tapasztalhatók a tanulók pályairányultságában. Ez leginkább abban mutatható ki, hogy a pályaválasztás realitás-értéke méginkább megközelíti a valóságos helyzetet. Sőt nem egyszer azt is ta-

pasztaltuk ezen tulmenően, hogy a tulzott mértékű önkritika e korban esetenként bizonytalansághoz, félénkséghez is vezet-het. Igen gyakori jelenség továbbá a középiskola harmadik osztályában, hogy a feltételes másodlagos választás kerül első helyre, a korábbi pályaválasztási szándék pedig másodlagos elképzeléssé változik. /Ez a jelenség megfigyelhető a gyengébb és a jobb teljesítményt elérő tanulóknál egyaránt./

A gimnáziumi tanulók pályaválasztási elképzelése továbbra is változékony. A szakközépiskolások azok, akik leginkább kitartanak korábbi választásuk mellett. Az első évtől kezdve a fiuk a pályák lényegesen nagyobb köréből választanak. A leányok pályaválasztását nyilván az a kedvezőtlen "hagyományos" felfogás is korlátozza, hogy a köztudatban ma még erősen ragaszkodnak az ún. "női foglalkozások" iránt.

Természetesen az is igaz, hogy a fiutanulók gyakrabban változtatják pályaválasztási elképzeléseiket, a leányok pedig inkább megmaradnak korábbi választásaik mellett.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a középiskola harmadik osztályában a tanulók pályaeorientációja kiegyensúlyozottabb és realisabb, mint az előző években. A differenciálódás elsősorban a pályairányulás belső tartalmi változásait jelenti, a korábbi ábrándos elképzelések 16 éves kor után már alig fordulnak elő, a fiatalok pályaválasztási szándékainak realitás-értéke tehát jelentős mértékben növekszik.

A pályaválasztási értékeorientáció

A pályaválasztási értékeorientációt úgy tekintjük, mint az értékattitűdök sajátosan szerveződött rendszerét, amely a fiatalok pályaválasztása során a tanulói személyiség meghatározott társadalmi normáinak és értékeinek megfelelő irányultságát tükrözi. Ezen tulmenően a pályaválasztási értékeorientációt is a kognitív, az emócionális és a magatartási összetevők alkotják.

A pályaválasztási értékebeállítódás témakörében végzett eddigi kutatásaink elsősorban a pályaválasztási szándékok értékeorientációs háttérének, a pályaválasztási értékeorientáció évfolyamonkénti változásainak, valamint ezáltal az értéke-rend

pályaválasztási magatartásban megnyilvánuló regulatív funkciójának kimutatására és a választott pályával való azonosulás sajátosságainak meghatározására irányult.

A pályaválasztási értékorientáció általunk vizsgált területei összefüggésben állnak egymással. Először is arra kerestük a választ, hogy a tanulók számára általában mi tesz vonzóvá egy életpályát. Tulajdonképpen ezáltal az egyéni értékrend fő vonalai meghatározhatók a pályaválasztással kapcsolatban. E kérdéskörre kapott válaszokat ezután a tanulók későbbi /feltételezett/ pályájukon megvalósítható lehetőségek összefüggéseinek rendszerébe helyeztük. Az affektív szférát is vizsgáltuk, mégpedig az értékbeállítódás érzelmi sajátosságainak mérésével megkíséreltük az ún. "pályaválasztási közérzetet" feltárni. Kiegészítő eljárásként a fiatalok személyes boldogságának pályaválasztási sajátosságait kérdeztük meg. Végezetül mintegy összegzőképpen a középiskolások pályaválasztásában az önmegvalósítás iránti igényt, azaz a tanulók önmegvalósításra való törekvését ragadtuk meg.

1.sz. táblázat Az életpálya iránti vonzalom indítékai

M o t i v u m o k	%
1. Sok emberrel lehet érintkezni	16,8
2. Nem követel nagy fizikai erőfeszítést	7,1
3. Külföldi utazásra ad módot	2,5
4. Változatos munkát biztosít	21,4
5. Gondtalan jólétet biztosít	3,9
6. Hasznos a társadalomnak	18,7
7. Lehetőséget ad kezdeményezésre	11,2
8. Anyagi biztonságot nyújt	4,9
9. Társadalmilag megbecsült pálya	2,6
10. Felelősséget követel a munkában	5,8
11. Nagyvonaluság érvényesül benne	0,4
12. Tiszták és egészségesek a körülmények	4,3
13. Aprólékos munkát igényel	1,9
14. Sok szabad időt biztosít	15,3
15. Mások problémáin lehet segíteni	5,5
16. Önállóságot biztosít	3,9
17. Másokat lehet irányítani, vezetni	1,2
18. Egyéb	0,6

A táblázat alapján szemléletesen érzékelhető, hogy a választások néhány indítékra koncentrálódnak. Ezen túlmenően a vezető motivumok elsősorban a munkavégzés emberi tényezői, az aktivitás és az önállóság.

Ha az életpálya iránti vonzalom indítékait nézzük, akkor a korábbi tapasztalatoknak megfelelően /Zakar, 1979./ a hipotetikus elméleti modell továbbra is értelmiségi pályát jelez, évfolyamonként a motivumok arányai szinte alig térnek el. Ugyanakkor az egyes indítékok külön-külön jelentősen különböznek nemenként és évfolyamonként is. Míg a középiskolai tanulmányok kezdetén elsősorban az általános jellegű motivumokat /pl. "hasznos a társadalomnak"/ választották a tanulók, addig a második, de méginkább a harmadik osztályban egyre sokoldalubban a konkrét munkatevékenységhez tartozó indítékokat és a munkavégzés emberi tényezőit helyezték előtérbe /pl. "lehetőséget ad kezdeményezésre", "változatos munkát biztosít", "sok szabad időt biztosít" stb./.

A középiskola harmadik osztályos tanulóinak értékorientációs indítékai nemenként az előző évek felméréseihez hasonlóan jelentős mértékben eltérnek. A leánytanulók értékrendszerében néhány motivum egyértelműen elkülönül: a személyes érintkezés iránti igény és a társadalmi hasznosság elve. A fiukhoz viszonyítva a leánytanulók körében sokkal nagyobb hangsúlyt kap továbbá a kedvező munkakörülmények motivuma, a másokon való segítség igénye és a tiszta, egészséges munkahely iránti vágy. A fiúk esetében pedig az alkotás, a kezdeményezés és az önállóság kerül vezető helyre.

Az első és második osztályos tanulói választásokhoz viszonyítva harmadik évre a társadalmi felelősség és az önállóságra való törekvés erősödik a fiatalok válaszai alapján.

A tanulók pályaválasztási irányultságát tekintve harmadik osztályban is lényeges különbségek figyelhetők meg az értékbeállítódásban. Ezek az eltérések elsősorban az iskolai továbbtanulás fokozatai /egyetem, főiskola, óvónőképző intézet, különböző tanfolyamok, illetve közvetlen munkába állás/ szerint, valamint pályánként /pályacsoportonként/ jól kimutathatók. A legnagyobb eltérések, sőt szélsőségek a humán értelmiségi pályára készülő tanulók értékítéleteiben tapasztalható.

A pályaválasztó fiatalokat vizsgálhatjuk a tekintetben

is, hogy a választott életpálya iránti vonzalom indítékai milyen mértékben változnak évenként. A fiuk egy jelentős csoportjánál tapasztalható számottevő modifikáció. A leányok esetében szinte általános stabilitásról beszélhetünk e vonatkozásban.

2.sz. táblázat A legfontosabb, amit az ember pályáján elérhet

M o t i v u m o k	%
1. Mások irányítása	4,2
2. A munkatársak megbecsülése	32,3
3. Anyagi biztonság	11,1
4. Társadalmi hírnév	1,9
5. Maradandó alkotások	8,2
6. Munkában talált öröm	29,3
7. Változatos élmények	2,4
8. Hozzájárulás a társadalom fejlődéséhez	10,6
9. Mindennapos feladatok teljesítése	7,5
10. Magas jövedelem	9,6
11. Nemzetközi elismerés	1,5
12. Egyéb	0,6

"A legfontosabb, amit az ember elérhet életpályáján" c. kérdéskör vizsgálatával az volt a célunk, hogy feltárjuk a középiskolai tanulók törekvéseinek fő sajátosságait, az egyéni törekvések jellemző irányait. Ezáltal képet nyerhetünk a fiatalok szociális érettségéről, az erkölcsi tudatosságról, azaz a személyiség viszonylag nehezen érzékelhető területeibe kaphatunk bepillantást.

A 2.sz. táblázat alapján azt tapasztalhatjuk, hogy a középiskola harmadik évében is /hasonlóan az első és második évhez/ az indítékok bizonyos rendszert alkotnak, belső tagoltságuk sajátos módon alakul. A harmadik évfolyam első két vezető motívuma: a munkában talált öröm /39,3 %/ és a munkatársak megbecsülése /32,3 %/, majd lényegesen kisebb mértékben ugyan, de mégis nagy gyakorisággal szerepel: az anyagi biztonság /11,1 %/ és "hozzájárulás a társadalom fejlődéséhez" /10,6 %/.

A vizsgálatok során azt tapasztaltuk, hogy a fiatalok továbbra is nagy érdeklődéssel fordulnak a pályatevékenység emberi összetevőjé felé. Ugyanakkor a "magas jövedelem" indíték erőteljesen növekvő tendenciát jelez az utóbbi években.

A távlati törekvések pályával kapcsolatos összefüggései nemenként bizonyos különbségeket mutatnak. Az eltérések általában nem számottevőek, csak sajátos arculatot jeleznek a leányok és a fiuk választásai. A leányok azok, akiknél a munkában talált öröm valamivel nagyobb súllyal szerepel, továbbá a fiuk körében erősebb azon igény, hogy a későbbi pályájukon másokat vezessenek. Ugyancsak a fiuk azok továbbra is, akik maradandó alkotások létrehozására törekednek, valamint inkább ők szeretnék magasabb jövedelemhez jutni és a nemzetközi elismerés iránti vágy is a fiuk között fordul elő gyakrabban.

Amennyiben a pályaaorientáció értékháttérét vizsgáljuk, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy az értelmiségi pályára készülő az általános jellegű indítékokat helyezik előtérbe, a közvetlenül munkába álló fiatalok pedig a munkatársak részéről igényelt megbecsülést preferálják.

A "pályaválasztási közérzet" vizsgálata közvetlenül kapcsolódik a középiskolások pályaválasztási értékebeállítódásának rendszeréhez, mivel az egész pályaválasztási folyamat - különösen a pályaválasztási döntés szakasza - mindig érzelmi feszültséggel kapcsolódik egybe. A személyiség érzelmi beállítódása viszont nagyon lényeges a pálya távlati eléréséhez is, mert az érzelmi bizakodás megszakadása /vagy nem is szólva annak hiányáról/ igen könnyen veszélyeztetheti a pályaválasztás realitását. Ilyen esetben könnyen illuzórikus és megalapozatlan elképzelések alakulhatnak ki a fiatalok körében. Ugyanakkor a túlfeszített érzelmi állapot hasonlóképpen korlátozhatja a tanulói képességek kialakulását.

3.sz. táblázat A pályaválasztási közérzet

Érzelmi állapot	%
1. Nagyon bizakodó	6,5
2. Bizakodó	39,8
3. Közömbös	24,7
4. Nyugtalan	25,2
5. Nagyon nyugtalan	3,8

A vizsgálatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a fiatalok körében sokféle érzelmi beállítódás tapasztalható a pályaválasztásukkal kapcsolatban. Az optimista és pesszimista érzelmek egyaránt előfordulnak, egymást kölcsönösen áthatva és kiegészítve lennének meg. Az a véleményünk, hogy a szélsőséges érzelmi viszonyulás sem pozitív, sem negatív értelemben nem megfelelő. Szerintünk az optimisztikus érzelmi beállítottság csak akkor tekinthető pozitív jelenségnek, ha az összhangban áll az egyéni képességekkel és azáltal reális, megalapozott törekvésekre épül. Tulajdonképpen csak ilyen körülmények között képes az érzelmi bizakodás ösztönözni a tanulókat hatékonyan és eredményesen teljesítményük fokozására, pályaválasztásu elképzelésük valóra váltására.

Az érzelmi állapot feltárására alkalmaztunk többféle kiegészítő eljárást, főként az egyéni vizsgálati módszert használtuk. A tanulókkal folytatott beszélgetések során nyert adatok alapján úgy véljük, hogy a középiskola harmadik osztályában is a pályaválasztási elképzelések gyakran irreálisak és illuzórikusak. Általában a tanulók "tulértékelik" önmagukat és lehetőségeiket. Viszonylag kis rétegnél, főként a jobb tanulónál a túlzott mértékű szorongás bizonytalanságot, féltékenységet jelez.

Az érzelmi beállítódás nemenként még jobban elkülönül, mint a korábbi években. A fiúk általában sokkal bizakodóbbak /gyakran minden alap nélkül/, mint a leánytanulók. A fiúk jelentős hányada tulértékeli képességeit és továbbtanulási lehetőségeit. Ez természetesen abból is adódik, hogy a fiúk mozgékonyabbak a leányoknál pályaválasztási szándékok tekintetében is. A leányok sokkal inkább kitartanak elképzeléseik mellett, a fiuk viszont könnyen változtatnak elképzeléseiken.

Az értékbeállítódás egyik megközelítési módja, ha a tanulók személyes boldogságát vizsgáljuk. Az egyéni értékrend mintegy összefoglalását jelenti, ha a fiatalok személyes boldogulását a pályaválasztásukkal hozzuk összefüggésbe.

4.sz. táblázat. A személyes boldogság pályaválasztási összefüggései

M o t i v u m o k	%
1. Felelősségteljes feladatok	37,3
2. Kedvező munkakörülmények	17,4
3. Boldog családi élet	41,3
4. Elismerés, megbecsülés	20,6
5. Társadalmi-politikai tevékenység	16,3
6. Érdekes munka	35,8
7. Szórakozás	18,7
8. Jó anyagi körülmények	21,2
9. Egyéb	10,9

Az empirikus vizsgálatok alapján megállapíthatjuk, hogy a személyes boldogság pályaválasztási összefüggései igen sokrétűek és differenciáltak.

Nemerként jelentős eltérések nem tapasztalhatók ugyan, viszont a pályaválasztás irányai szerint szignifikáns összefüggéseket tapasztalunk. Szinte valamennyi pályacsoportban a "boldog családi élet" kerül első helyre és ezután rögtön a "felelősségteljes feladatok végzése" következik.

A középiskolások pályairányulása szerint a személyes boldogság különböző értékei kerülnek előtérbe. A pályaválasztásban a személyes boldogság az egészségügyi pályára készülőkhöz képest tér el lényegesen a többi pályacsoportba tartozóktól. Itt ugyanis a felelősségteljes feladatok végzése kerül első helyre, míg az összes többi tanuló a boldog családi életet preferálta.

A pedagógusnak készülő fiatalok a munka érdekességét várják és kedvező körülményeket remélnek munkavégzésük során. A közgazdasági-jogi-államigazgatási pályacsoport tagjai szintén a változatos munkát tekintik legfontosabbnak. A műszaki pályára készülő tanulók értékválasztásai: boldog családi életet, érdekes munka és a felelősségteljes feladatok.

Sajnos a társadalmi, politikai tevékenység iránti igény a középiskola harmadik osztályára csökken jelentős mértékben.

A korábbiakhoz képest a közgazdasági-jogi-államigazgatási és a pedagógus csoport tagjai sokkal kisebb számban jelölték meg ezt a motívumot, mint egy vagy két évvel korábban.

Az értékbeállítódás sommás megközelítésére ad lehetőséget, ha a fiatalok önmegvalósításra való törekvését összegezzük, az önmegvalósítás iránti igényt ragadjuk meg. A kérdéskör komplexitására való tekintettel az önmegvalósításra való törekvést többféle módszerrel /elsősorban egyéni vizsgálati eljárásokkal/ tártuk fel. A tanulók nagy része /tudatosan vagy nem tudatosan/ a pályaválasztásában törekszik saját egyéniségének, önmagának a megvalósítására. Ugyanakkor az önmegvalósítás tudatossága már lényegesen szerényebb mértékű. Elsősorban a fiúk azok, akik a pályaválasztásukban kifejezésre juttatják az önmegvalósítás iránti igényüket. Ez az anticipált önmegvalósítás nem tér ki a választott pálya valamennyi területére, elsősorban az emocionális azonosulás figyelhető meg e tekintetben.

A pályaválasztási identifikáció affektív összetevői elsősorban nem a pályatevékenységre vonatkoznak, hanem a foglalkozási szerep szociális tényezőire. Ez a jelenség egyébként szinte valamennyi pályacsoportban megfigyelhető.

A vizsgálati eredmények összegezése

Az eddigi kutatásaink alapján összegezve megállapíthatjuk, hogy a középiskola harmadik osztályos tanulóinak pályaválasztási értékorientációi nagyon sokrétűek, amelyek elsősorban az értékbeállítódás struktúrális megjelenésében juthat kifejezésre.

A pályaválasztási értékorientáció személyiségen belüli feltételei a tanulók különböző tevékenységének területein követhető nyomon. Így elsőként a tanulás folyamatában tárható fel a fiatalok értékrendszere és hozható összefüggésbe a pályaválasztásukkal.

Az értékbeállítódás szerepe a pályairányulás alakításában abban nyilvánul meg, hogy sajátosan szabályozza a tanulói személyiség fejlődését a pályaválasztási döntés előkészítésében. Az értékbeállítódás tartalma, szerkezete tehát sajátos regulációs rendszerként funkcionál a fiatalok pályaválasztásában.

A pályaválasztási értékorientáció minőségi sajátosságai a következők:

- A pályaválasztási szándékok és elképzelések tartalmilag egyre inkább differenciálódnak;

- A pályaválasztási előkészítés során az egyéni és csoport /iskolai osztály/ aktivitás lényeges mértékben növekszik, különösen a gimnázium és a szakközépiskola harmadik évében;

- A választott pályával való azonosulás üteme fokozódik /elsősorban az érzelmi identifikáció erősödik/;

- A szociális hatások funkciója különösen a harmadik osztályos középiskolai tanulók körében növekszik;

- Az értékbeállítódás strukturája szintén csak a 16. életév után alakul ki.

A pályaválasztási értékorientáció legfontosabb mennyiségi és minőségi sajátosságai lényegében ezek a mutatók, amelyek mindig sajátos módon és egyénileg értelmezve mutatják be a fiatalok pályaválasztási döntésre való felkészültségének jellegzetességeit.

A középiskolai tanulmányok kezdetén rendszerint a véletlenszerű hatások következtében a pályaválasztásban elsősorban az érzelmi összetevők a dominánsak. A gimnázium és a szakközépiskola első két évében a pályaválasztásban megnyilvánuló értékrendszer még nagyrészt differenciálatlan, az értékek sokoldalú strukturális szerveződése megindul ugyan, de csak harmadik osztályban érezhető e tekintetben lényeges minőségi változás.

A magas szintű pályaválasztási döntés során az értékbeállítódást az értelmi, érzelmi és magatartási összetevők egyisége jellemzi. A pályaválasztási érték-attitűdök rendszerében az egyéni és a társadalmi értékek mindenkor együtt hatnak a tanulói személyiség fejlődésére. A harmadik osztályos középiskolások érték-beállítódásának strukturája alapvetően meghatározza a pályaválasztási magatartásukat, amely a fiatalok pályaválasztási érettségének egyik nagyon fontos mutatója.

Irodalom

1. CSIRSZKA János: Pályalélektan.
Gondolat, Bp., 1966. 271 old.
2. DURÓ Lajos: A személyiség fejlődésének szociális tényezői.
Magyar Pszichológiai Szemle, 1967/3.
397-403. old.
3. DURÓ Lajos: A személyközi viszonyok fejlődése a gimnázium első osztályában.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Pedagogica et Psychologica, 21. köt.
Szeged, 1979. 5-33. old.
4. GERGELY Jenő: A tantárgycsoport választásának értékorientációs tényezői a gimnáziumi fakultatív képzési kísérletben.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Pedagogica et Psychologica, 21. köt.
Szeged, 1979. 33-57. old.
5. SEIFERT, K.H.: Handbuch der Berufspsychologie.
Hogrefe Verlag, Göttingen, 1977.
781 old.
6. ZAKAR András: Az első osztályos középiskolai tanulók pályaválasztási szándékainak értékorientációs tényezői.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Pedagogica et Psychologica, 21. köt.
Szeged, 1979. 103-124. old.
7. ZAKAR András: Werteinstellungen im Berufsfindungsprozess bei Oberschülern.
XXII. Internationaler Kongress für Psychologie.
Leipzig, 1980. Kurzfassungen 2.
675. old.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕННОСТНОЙ
ОРИЕНТАЦИИ В ВЫБОРЕ ПРОФЕССИИ СРЕДИ
УЧЕНИКОВ 3-ЕГО КЛАССА СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Андрас Закар

Статья разрабатывает данные, полученные в третьем году четырехлетнего исследования среди 1218 учеников средней школы. Главная целевая установка автора направлена на то, чтобы продемонстрировать ценностно-ориентационные факторы у молодых людей, выбирающих профессию, а также закономерности их ценностной установки в процессе отождествления с выбранной профессией. Этим автор раскрывает психологические определители поведения при выборе профессии у учащихся гимназий и средних профессиональных школ. Полученные результаты исследования способствуют многостороннему познанию процесса подготовки решения при выборе профессии.

PSYCHOLOGISCHE UNTERSUCHUNG DER WERTORIENTATION DER
BERUFSWAHL UNTER SCHÜLERN DER DRITTEN KLASSE
DER MITTELSCHULEN

Dr. András Zakar

Die Abhandlung bearbeitet die Daten, die im dritten Jahr einer vierjährigen longitudinalen Untersuchung von 1218 Schülern gewonnen waren. Der Hauptziel des Verfassers war, um die wertorientierten Faktoren der Jugendlichen vor der Berufswahl, sowie die Gesetzmäßigkeiten ihrer Werteinstellung im Prozeß des während der Identifizierung gewählten Berufs zu zeigen und dadurch die psychologischen Bestimmtheiten der Schüler in den Gymnasien und Fachmittelschulen bei der Berufswahl zu entdecken. Die bekommenen Untersuchungsergebnisse tragen zu einer vielseitigen Erkennung des Prozesses der Entscheidungsvorbereitung bei der Berufswahl bei.

T A R T A L O M

Dr. ÁGOSTON GYÖRGY: A munkára nevelés	3
Dr. GERGELY JENŐ: Gimnazisták értékorientációinak vizsgálata az életpálya vonzó indítékai alapján	23
Dr. KUNSÁGI ELEMÉR: 17-18 éves tanulók hazafias eszményei és munkaideáljai	45
Dr. NAGY JÓZSEF: A tudás létezési módjai, megjelenési formái és funkciói	79
Dr. VECZKÓ JÓZSEF: Az iskolához való viszony alakulása és az egyéni bánásmód összefüggése tanulóknál	151
Dr. ZAKAR ANDRÁS: A pályaválasztási értékorientáció pszichológiai vizsgálata harmadik osztályu középiskolai tanulók körében	173

AZ ACTA PAEDAGOGICA ET PSYCHOLOGICA EDDIG MEGJELENT SZÁMAI

1. Gyűjteményes kötet, 1956. Tartalom:
  - Tettamanti Béla: Művelődés és nevelésügy az ókori görög városállamok virágzásának és válságának korában
  - Király József: Az idegrendszer plaszticitása és a nevelhetőség
  - Király József: Új készülék reakcióidő határozására
  - Király József: Kereszturi Ferenc
  - Muhy János: Schwarz Gyula kultúrpolitikai nézetei
2. Király József: A színes hallás és a feltételes reflex, 1957
3. Tettamanti Béla-Geréb György: Vita Comenius világnézetéről és ismeretelméleti állásfoglalásáról, 1957
4. Kunsági Elemér: A gimnáziumi biológiai gyakorlatok vezetésének szak módszertani kérdései, 1958
5. Makai Lajos: A gimnáziumi fizikai gyakorlatok vezetésének szak módszertani kérdései, 1958
6. Gyűjteményes kötet, 1962. Tartalom:
  - Dr. Ágoston György: A tudományos kutatómunkára nevelés lehetőségei a magyar felsőoktatási intézményekben
  - Dr. Duró Lajos: A középiskolai kollégiumi nevelőtanár-képzés néhány kérdése
7. Gyűjteményes kötet, 1963. Tartalom:
  - Dr. Ágoston György: Előszó
  - Dr. Duró Lajos: A tanárjelöltek pszichológiai gyakorlatának nevelő hatása
  - Dr. Nagy József: A III. éves tanárszakos egyetemi hallgatók iskolai megfigyeléseinek tapasztalatai
  - Dr. Kunsági Elemér: A vidéki iskolai gyakorlatok néhány tapasztalata
8. Gyűjteményes kötet, 1964. A Szegedi József Attila Tudományegyetem Neveléstudományi és Lélektani Intézetében készült disszertációk I. Tartalom:
  - Orosz Sándor: Középiskolai fogalmazástanítás /1962/
  - Nagy József: Az idegen nyelvi készségek és jártasságok kialakításának néhány problémája /1963/

- Nagy Istvánné Varga Margit: Önálló munka földrajzórán /1964/
9. Gyűjteményes kötet, 1965. A Szegedi József Attila Tudományegyetem Neveléstudományi és Lélektani Intézetében készült disszertációk II. Tartalom:
- Németh Kálmán: A tanulói személyiség pszichológiai megismerésének néhány elméleti és gyakorlati problémája /1965/
- Veczkó József: A környezeti ártalmak és személyiségzavarok néhány pszichológiai problémája /1965/
- Veszprémi László: A pszichofizikai regenerálódás hatása a tanulók munkateljesítményére /1964/
10. Gyűjteményes kötet, 1966. Tartalom:
- Dr. Ágoston György: Az oktatás korszerűsítése mint társadalmi szükséglet
- Dr. Duró Lajos: A szociometriai módszerek pedagógiai alkalmazásának metodológiai problémáiról
- Dr. Orosz Sándor: A középiskolai tanárjelöltek nevelési gyakorlatáról
11. Dr. Orosz Sándor: A tanulók fogalmazási teljesítményének egzakt mérési lehetőségéről
- Dr. Veczkó József: Adatok a tanulók iskolához való viszonyának pszichológiai vizsgálatához
- Kerekesné Nagy Mária: A gimnáziumi pszichológia-oktatás személyiségalkotó hatásáról
12. Dr. Ágoston György, Kerekesné Nagy Mária, dr. Kunsági Elemér, Nagyné dr. Varga Margit, dr. Nagy János, dr. Rózsa Éva és dr. Orosz Sándor: A IV. osztályos gimnáziumi tanulók körében végzett, a hazafias nevelés eredményeit vizsgáló felmérés tapasztalatai
- Dr. Rózsa Éva: A pedagógiai szociológia a gyakorló pedagógus munkájában
- Dr. Veczkó József: A tanulók iskolához való viszonyát alakító hatások pszichológiai vizsgálata
13. Dr. Nagy János: A Tanácsköztársaság közoktatásügyi tapasztalatainak felhasználása szocialista közoktatásügyünk fejlesztésében a felszabadulás után
- Dr. Ágoston György-Dr. Kunsági Elemér: A gyermekek eszményképeinek vizsgálata
- Dr. Duró Lajos: A személyiség szociometriai vizsgálatának módszertani problémái

Dr.Veidner János: A fajsúly-fogalom, a súly- és a fajsúlyszámítás elágazásos programja az általános iskola 6. osztályában

14. György Ágoston: Des formules de coopération gouvernement-Université pour l'application d'un programme de recherche pédagogique /Document de travail pour la réunion d'experts sur la recherche pédagogique Toronto /Canada/, 26-30 août 1968/

Irena Wojnar: /Warszawa/: L'art et formation humaine intégrale

Éva Rózsa: Die Formen der ganztätige Bildung und Erziehung in Ungarn und die wichtigsten pädagogischen Erfahrungen

András Vágvölgyi: Young graduates and identification with their chosen career

József Veczkó: Psychologische Überprüfung der Kenntniss, die Lehrer in den Grund- und Oberschulen von den Schülern besitzen

15. György Ágoston: Beziehungen zwischen Mittelschulunterricht und Hochschulstudium in Ungarn

Sándor Orosz: Particular System of Measuring the Level of Knowledge in Hungary, Conforming to the Possibilities of the Integrated Schools-system

16. Éva Rózsa: Möglichkeit der Modernisierung des Unterrichts in der Tagesheimschule

József Veczkó: Data on the Pedagogic psychologice Study of the Relation of the Pupils to School

József Nagy: Standard Grade

Margit Varga-Nagy: The Concept and Didactic Value of the Work Sheet

17. György Ágoston-Sándor Orosz: An Experiment to Transform the Structure of Secondary School Education

Helmut Breuer: Methodologische und Methodische Aspekte einer Frühdiagnose von Voraussetzungen für den Erwerb der Schriftsprache

József Veczkó: Pupils Opinion of Their Teachers Behaviours Forms

Elemér Kunsági: An Investigation of the Ideals of Secondary School Students

18. Dr.György Ágoston: Le Communauté en tant Qu'Éducateurs

Dr.Éva Rózsa: Freizeit in der Tagesheimschule

Dr.Jenő Gergely: Moralische Urteile von in der Pubertät Hörgeschädigten Schülern

- Dr. András Zakar: Motive und Gestaltungsfaktoren der Berufswahl in der Pubertätszeit
- M. Radtke - Dr. G. Hahn: Methodologische und Ideologisch-Theoretische Grundpositionen einer neuen Methode zur Ermittlung wesentlicher Erziehungsergebnisse
19. Dr. György Ágoston: The structure of educational research and its coordination
- Dr. Imre Csiszár: Experimental cathingaup process in facultative subject group secondary education
- Dr. Keményiné, Erzsébet Gyimes: Über Zusammenhänge zwischen den interpersonellen Beziehungen der Wertorientierung der Persönlichkeit
- Dr. József Nagy: Themakompensations Unterricht
20. Dr. Máderné Kiss Márta: A Pedagógiai Tanszék oktatóinak szakirodalmi publikációi. Bibliográfia /1958-1978/
- Ágoston György: Kísérleti terv a gimnáziumi és szakközépiskolai képzés átalakítására egységes középiskolai képzés differenciált ágazataivá
- Nagy József: Kvantitatív pedagógiai értékelés
21. Dr. Duró Lajos: A személyközi viszonyok fejlődése a gimnázium első osztályában
- Dr. Gergely Jenő: A tantárgycsoport választásának értékorientációs tényezői a gimnáziumi fakultatív képzési kísérletben
- Dr. Veczkó József: Serdülőkorú tanulók tantárgykedveltségének pedagógiai, pszichológiai vizsgálata
- Dr. Zakar András: Az első osztályos középiskolai tanulók pályaválasztási szándékainak értékorientációs tényezői

